

## AGROTURYSTYKA – *SIGNUM* POLSKIEJ TURYSTYKI

Jolanta Wojciechowska

Uniwersytet Łódzki

**Streszczenie.** Zadaniem artykułu jest wykazanie, że agroturystyka jest szczególnym *signum* polskiej turystyki na terenach wiejskich, która od 1989 r. rozwija się w realiach gospodarki rynkowej. Najpierw starano się wyjaśnić, dlaczego agroturystykę można uznać za *signum*, a następnie opisać jakim jest *signum*. Dlatego najpierw zostały omówione wyróżniki polskiej agroturystyki, a następnie została prześlędzona rola sił ją generujących wraz z efektami rozwoju. W artykule stwierdzono, że agroturystyka w Polsce – jako termin oraz typ turystyki – jest zjawiskiem nowym, zainicjowanym instytucjonalnie w okresie zmian ustrojowych naszego kraju. Za jej *signum* można więc uznać określone warunki oraz mechanizmy społeczno-polityczne, które zadecydowały o tym, że w płaszczyźnie społecznej stała się typem turystyki rozwijanej na „surowym korzeniu”, a w płaszczyźnie fizyczno-geograficznej (czyli przyrodniczej i krajobrazowej) cechuje się kontynuacją tradycji wypoczynku na terenach wiejskich (sukcesja funkcji wypoczynkowej obszaru). Uznano, że jej proces rozwoju zamyka się w dwóch paradygmatach: tzw. starym, gdzie czynniki egzogenne odegrały największą rolę, i nowym, w którym stawia się na kreatywność podmiotów, wynikającą z posiadanych przez nich doświadczeń.

**Słowa kluczowe:** polska agroturystyka, wyróżniki agroturystyki, siły generujące agroturystykę, paradygmaty rozwoju agroturystyki

### WSTĘP

Zadaniem artykułu jest wykazanie, że agroturystyka jest szczególnym *signum*<sup>1</sup> polskiej turystyki rozwijającej się na terenach wiejskich po 1989 r. w realiach gospodarki rynkowej. Takie określenie autorki wynika z jej wieloletnich badań oraz prowadzenia wnikliwej obserwacji elementów, wydarzeń i procesów zachodzących w tej dziedzinie turystyki. Podsumowania studiów empiryczno-teoretycznych z zakresu agroturystyki autorka dokonała w pracy pt. „Procesy i uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce” [Wojciechowska 2009]. Przemyslenia zawarte w wymienionej publikacji są kanwą tego

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Jolanta Wojciechowska, Uniwersytet Łódzki, Instytut Geografii Miast i Turyzmu, 92-148 Łódź, ul. Kopcińskiego 11, jolwoj@geo.uni.lodz.pl

<sup>1</sup>W języku łacińskim słowo *signum* oznacza znak, cechę, oznakę czegoś (Słownik łacińsko-polski, polsko-łaciński, 2005, Wyd. Edukacyjne Literat, Bydgoszcz).

opracowania. Celem artykułu jest więc próba odpowiedzi na pytanie, dlaczego agroturystykę można uznać za *signum* polskiej turystyki na terenach wiejskich oraz jakie jest to *signum*.

## DLACZEGO SIGNUM?

Agroturystyka jest jedną z wielu form turystyki rozwijających się na terenach wiejskich, która wyewoluowała z turystyki wiejskiej i jest jej integralną częścią. W Polsce proces jej rozwoju rozpoczął się z opóźnieniem, w porównaniu do krajów Europy Zachodniej, gdzie zaczął się w latach 50. i 60. ubiegłego wieku. Postępująca tam wówczas mechanizacja i modernizacja rolnictwa spowodowała zmniejszenie zatrudnienia w tym dziale gospodarki oraz odpływ mieszkańców wsi do miast. Zjawiska te przyczyniły się do szukania pomysłów, najpierw na zatrzymanie niekorzystnych zmian zachodzących na wsi (koniec lat 50. i lata 60.), a następnie (od lat 70.) na jej społeczno-gospodarcze ożywienie. W krajach Europy Zachodniej w planowy rozwój wsi, skoncentrowany na zaangażowaniu lokalnej społeczności, z dużym powodzeniem wpisano funkcje i zadania takich form turystyki, jak: *rural tourism*, *agritourism* i *farm tourism*. Nie skupiano się wówczas nad zasadnością wyszukiwania różnic i podobieństw między wymienionymi formami turystyki, lecz raczej nad ich funkcjonalnością z punktu widzenia organizatorów. Na zróżnicowane pojmowanie tych terminów w latach 80. w krajach Europy Zachodniej zwróciła uwagę Jansen-Verbeke [1990]. Wykazała, że w krajach Wspólnoty Europejskiej pojęcia *rural tourism*, *agritourism* i *farm tourism* były rozumiane zależnie od narodowego kontekstu oraz tradycji rolniczej i turystycznej danego kraju. Do dziś w krajach Europy Zachodniej, a dokładniej w krajach Unii Europejskiej, nie ma jedności co do definicji. W piśmiennictwie oraz na międzynarodowych konferencjach poświęconych tej problematyce (zwłaszcza po 2000 r.)<sup>2</sup> podejmuje się dyskusje na temat ram: prawnych, ekonomicznych, kulturowych, ekologicznych, marketingowych i innych, określających zakres znaczeniowy pojęć, pozostawiając przy tym spory margines dowolności w ich interpretacji i definiowaniu w poszczególnych krajach.

Ustosunkowując się do procesu rozwoju form turystyki na obszarach wiejskich należy zaznaczyć, że **w krajach zachodnioeuropejskich był on endogeniczny i przebiegał w sposób ewolucyjny**. W naszym kraju ten ewolucyjny proces został przerwany wybuchem drugiej wojny światowej oraz w wyniku historii politycznej został skierowany na inne drogi rozwoju na okres 44 lat. Po 50 latach nastąpiła jednak konfrontacja dróg rozwoju między postsocjalistyczną Polską a państwami zachodnioeuropejskimi. Intuicyjnie, ale i pragmatycznie zaczęto wyczuwać różnice między różnymi formami turystyki rozwijanymi na obszarach wiejskich w krajach zachodnioeuropejskich i próbowano je adaptować w Polsce. W konsekwencji tego na początku lat 90. zaczęły funkcjonować

---

<sup>2</sup>Np. seminaria WTO pt. „Rural Tourism in Europe: experiences, development and perspectives”, Belgrade 2002, Kielce 2003, Yaremcha (Ukraine 2003); Europejskie kongresy „Rural Tourism” organizowane przez EuroGites – pierwszy w 2003 r. w Hiszpanii, drugi w 2004 r. w Austrii, lub międzynarodowa konferencja pt. „International Rural Tourism Workshop” 02.06.–03.06.2004 r. w Rydze (Łotwa).

w naszym kraju terminy: agroturyzm i agroturystyka. Pojawiły się one na gruncie stylu turystyki, jaki funkcjonował w krajach Europy Zachodniej od końca lat 70., wpisującego się w nowoczesny styl technologii, zarządzania i marketingu [Alejziak 1999]. **Agroturystyka w Polsce pojawiła się więc w okresie zmian ustrojowych** zachodzących w naszym kraju, czyli politycznych, społecznych i gospodarczych. Wystąpiło wówczas wiele różnych zjawisk, jak m.in. recesja gospodarcza, marginalizacja rolnictwa jako podstawy utrzymania rodziny, ubożenie społeczeństwa, ale także jego otwarcie się na Zachód, wprowadzenie gospodarki rynkowej i większe możliwości poszukiwania nowych źródeł dochodu. Szukanie tanich możliwości wypoczynku oraz alternatywnych źródeł dochodu dla rolników stało się impulsem do czerpania wzorców od tych, którzy drogę podobnych doświadczeń już przeszli.

Agroturystyka została więc **zainicjowana instytucjonalnie** – najpierw przez ośrodki doradztwa rolniczego<sup>3</sup>, odpowiednie ministerstwa, a także gminy, izby rolnicze – i była kształtowana pod wpływem wzorców z krajów Europy Zachodniej. Na polską wieś agroturystyka była wprowadzona w czasie i w warunkach marginalizacji rolnictwa jako podstawy utrzymania rodziny, stąd miała być alternatywą dla jej mieszkańców odnośnie do sposobu zarobkowania i stylu życia. Aby podjąć nowemu wyzwaniu, mieszkańcy musieli poznać jej zasady i następnie się ich nauczyć. Nie była to łatwa droga, u podstaw której leżał zasadniczy czynnik, czyli innowacyjność, która przyszła z zewnątrz. Stąd agroturystyka była odbierana jako impuls zewnętrzny, przed którym odruchowo następowała obrona. Zarówno jej przeciwnicy, jak i zwolennicy odwoływali się do tego samego źródła argumentów, utożsamiając ją z „letniskami” czy „wczasami pod gruszą”, udowadniając tym samym, że turystyka na wsi nie była im kulturowo obca. Intuicyjnie potwierdzali więc jej korzenie i jednocześnie oswajali się z tym, co stanowiło o jej innowacyjności, która zasadza się w gotowości rodziny rolniczej do przyjmowania turystów i oferowania im atrakcyjnego programu pobytu. Inaczej mówiąc, innowacyjność zawiera się w alternatywie dla zmieniającej się roli zawodu rolnika, a także możliwości kreowania stylu wypoczynku turystów w wyniku oferowania im przemyślanego produktu agroturystycznego.

**W płaszczyźnie społecznej proces rozwoju agroturystyki należy więc uznać za egzogeniczny**, gdyż pojawił się w okresie zmian ustrojowych naszego kraju, był inspirowany doświadczeniami krajów Europy Zachodniej, wprowadzany instytucjonalnie w kontekście nowego stylu turystyki, jako nowy jej nurt i innowacyjny dla społeczności zarówno organizującej go, jak i wypoczywającej. Przyczyną nagłego ewoluowania agroturystyki w naszym kraju należy więc szukać w zmianie systemu polityczno-gospodarczego po 1989 r. i otwarciu się na Europę, co stwarzało nowe możliwości gospodarcze, ekonomiczne, prawne, społeczne, a także wykorzystania doświadczeń innych krajów. W odniesieniu do idei rozwoju agroturystyki w naszym kraju **jej *signum* stały się określone mechanizmy społeczno-polityczne**. Z uwagi na doświadczenia i umiejętności jej

---

<sup>3</sup>Spośród nich należy wymienić ośrodek krakowski, gdyż jako jeden z pierwszych podjął w 1992 r. długoletnią (do 1998 r.) bilateralną współpracę polsko-niemiecką w zakresie alternatywnych źródeł dochodu dla ludności wiejskiej [Kmita 1999], a następnie stał się od 1994 r. głównym merytorycznym organizatorem (najpierw corocznych, a od 2001 r. co dwa lata) ogólnopolskich sympozjów agroturystycznych organizowanych dla praktyków i teoretyków.

organizatorów-pionierów w płaszczyźnie społecznej stała się formą turystyki rozwijaną „na surowym korzeniu”, a w płaszczyźnie fizyczno-geograficznej, czyli przyrodniczej i krajobrazowej, cechuje się **kontynuacją tradycji wypoczynku** na terenach wiejskich (sukcesja funkcji wypoczynkowej obszaru).

Podsumowując ten wątek należy zaznaczyć, że agroturystyka zarówno jako termin, jak i zjawisko kreowania ruchu turystycznego na terenach wiejskich w naszym kraju jest nową formą ruchu turystycznego. Wspierana instytucjonalnie (zwłaszcza w latach 90.) w zakresie merytorycznym, organizacyjnym oraz legislacyjnym, w stosunkowo krótkim czasie ukształtowała popyt i podaż turystyczną. Po blisko 20 latach rozwoju stała się alternatywą zawodową dla niektórych mieszkańców wsi, zwłaszcza posiadających oprócz kapitału rzeczowego (gospodarstwo rolne i wolne pokoje) kapitał ludzki, czyli podłoże kulturowe, psychologiczne i społeczne (wiedzę, umiejętności, kompetencje, zdolności innowacyjne). Dla niektórych mieszkańców wsi czy nawet lokalnych społeczności stała się wyznacznikiem stylu, sposobu i poziomu życia. To, że pozytywne efekty na odcinku kilkunastoletniego jej rozwoju odnoszą wybrańcy, nie przekreśla jej znaczenia w wielofunkcyjnym rozwoju wsi. Wręcz przeciwnie, umiarkowany wzrost liczbowy bardziej sprzyja urbanizacji wsi, traktowanej jako zjawisko pozytywne. Te fakty również przemawiają za jej szczególną rolą i nakreślają jej *signum*.

Ponadto warto podkreślić, iż *signum* to wyraża się także w wyborze terminu co do nazwy tej formy turystyki. W naszym kraju przyjął się termin agroturystyka, pomimo wcześniej stosowanego pojęcia **agroturyzm**. To pojęcie autorka proponuje rozumieć jako: całościowy kształt zagadnień teoretycznych odnoszących się w aspekcie czasowo-przestrzennym do zjawiska turystyki związanej z wsią i rolnictwem. Należy je traktować jako nadrzędne w stosunku do agroturystyki oraz turystyki wiejskiej.

Jakie jest to *signum*? Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy omówić wyróżniki polskiej agroturystyki oraz prześledzić rolę sił ją generujących wraz z efektami rozwoju.

## WYRÓŻNIKI AGROTURYSTYKI

Fundamentalnym wyróżnikiem pojęcia *agroturystyka* jest czynne gospodarstwo rolne, w którym turystom są oferowane usługi noclegowe oraz inne związane z życiem tego gospodarstwa, a także wsi. A więc rolnictwo i wiejskość przestrzeni – w takiej, a nie odwrotnej kolejności – stanowią o istocie tej formy turystyki. **Rolnictwo** jest tu rozumiane jako działalność gospodarcza człowieka, z którą jest związany rodowód wsi jako jednostki osiedleńczej [Wilkin 2000]. Z kolei przez **wiejskość przestrzeni** autorka rozumie kompozycję elementów przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych w przestrzeni, gdzie funkcją przewodnią jest rolnictwo. Na tę kompozycję oprócz rzeźby terenu, gleby, wód, klimatu itp. składają się również: struktura użytkowania ziemi, układ pól, typ osadnictwa, ale także zespół cech społecznych, moralnych i kulturowych, w którym uczestniczą mieszkańcy wsi.

**W sferze popytu** wyróżnik agroturystyki uwidacznia się w tym, że turyści:

- korzystają z noclegów lub pobytów w czynnym gospodarstwie rolnym,
- mają możliwość bezpośredniej obserwacji codziennego życia zawodowego odwiedzanej rodziny rolniczej oraz włączania się w to życie,
- chcą kontaktu ze społecznością wiejską.

**W sferze podaży** wyróżnik ten jest widoczny w decyzji właścicieli gospodarstw agroturystycznych co do:

- udostępniania turystom własnego miejsca zamieszkania, pracy, nauki i odpoczynku,
- ujawnienia gościom własnego stylu życia: rodzinnego, zawodowego oraz społecznego.

Wszelkie inne formy usług turystycznych na obszarze wiejskim są elementem składowym turystyki wiejskiej lub turystyki na terenach wiejskich. To przemawia za **zhierarchizowanym układem pojęć określających zjawisko turystyki na obszarach wiejskich**. Pojęciem o największym zakresie znaczeniowym jest *agroturystyka*, będąca składową terminu *turystyka wiejska*, a najszerzy zakres ma *turystyka na terenach wiejskich*.

## SIŁY GENERUJĄCE ROZWÓJ AGROTURYSTYKI

Do zasadniczych podmiotów generujących agroturystykę należy zaliczyć właścicieli gospodarstw agroturystycznych oraz stowarzyszenia, stanowiące branżowy samorząd. Działają oni przy zróżnicowanym wsparciu również innych podmiotów mniej lub bardziej zaangażowanych w rozwój agroturystyki, jak: ośrodki doradztwa rolniczego, urzędy gmin, starostwa itp. Turyści mają także wpływ na jej kształt, choćby poprzez okazany stopień zainteresowania oferowanym produktem agroturystycznym. Wymienione podmioty jako siły generujące rozwój agroturystyki są bardzo zróżnicowane strukturalnie, funkcjonalnie i przestrzennie. Spośród nich warto przybliżyć dwa, czyli właścicieli gospodarstw agroturystycznych oraz stowarzyszenia.

Organizatorzy generujący na wsi rozwój agroturystyki należą do grupy osób wyróżniających się wykształceniem, aktywnością społeczną, zdolnością przyjmowania innowacji. W świetle literatury i przeprowadzonych badań profil właścicieli gospodarstw agroturystycznych można nakreślić następująco: są to mieszkańcy wsi, w której jednak nie mieszkają od urodzenia, są przybyszami (mimo wielu lat zamieszkiwania na tym terenie) i razem, w małżeństwie, prowadzą działalność agroturystyczną, angażując do tego wszystkich członków rodziny wielopokoleniowej. Są w najlepszym wieku produkcyjnym, lepiej wykształceni niż inni mieszkańcy wsi, bardziej chętni do zdobywania wiedzy na różnych kursach. We wsi mają wyższy status społeczny, działają czynnie w różnych organizacjach i są bardziej przedsiębiorczy [Wojciechowska 2009].

Drugim podmiotem, który znacząco wpływa na agroturystykę są stowarzyszenia. Uczestniczą one w kształtowaniu charakteru podaży oraz mechanizmów odpowiadających za jej ogólny rozwój, m.in. przez prowadzenie tematycznych szkoleń, a także dokonywanie ocen przydatności i przeglądów standardów gospodarstw agroturystycznych. Jednak szacuje się, że z ogólnej liczby stowarzyszeń agroturystycznych, które działały w naszym kraju od 1993 r., zaledwie 10% ma staż bliski 15 lat, około 20% – 10 lat, a 20–25% – około 7–8 lat [Wojciechowska 2009]. Prawie połowa odznacza się krótkim okresem działania, tj. około pięciu lat. W zakresie stażu są więc młodymi stowarzyszeniami. Kolejną ich cechą jest efemeryczność, gdyż wiele z nich (więcej niż połowa) dość szybko zniknęło z pola działania, niejednokrotnie nie pozostawiając po sobie śladu. Odnośnie do stylu działania stowarzyszeń, zarówno wewnętrznego, jak i na zewnątrz, należy podkreślić takie cechy, jak spontaniczność oraz raczej brak programów długoterminowych, a także celowo wypracowanej strategii działań wobec innych podmiotów. Stowarzyszenia

odznaczają się niskim stopniem angażowania się w pozyskiwanie środków finansowych na własną działalność. W ich „być albo nie być” widać dużą zależność od różnych projektów i programów, o które jednak nie wszystkie się starają. Prawie zupełnie nie zabiegają o stałych doradców (co ma miejsce np. w Austrii czy Niemczech). Do rzadkości należy podejmowanie organizowania trwałych materialnie inwestycji na rzecz stowarzyszenia czy miejscowości.

Wymienione cechy strukturalne i funkcjonalne stowarzyszeń agroturystycznych wyraźnie wskazują, że w płaszczyźnie społecznej są one trudnym zjawiskiem, bo zupełnie nowym. Umiejętności w zakresie ich funkcjonowania członkowie mogli nabyć do niedawna tylko w bezpośrednich doświadczeniach. Agroturystyka na początku lat 90. była nowością dla zarządów stowarzyszeń i ich członków, którzy nie zawsze wiedzieli, jak postępować i albo gotowi byli na zdobywanie wiedzy oraz doświadczeń, albo zniechęcali się i szybko z niej rezygnowali. Opisane symptomy wyraźnie wskazują na „surowy korzeń” agroturystyki w płaszczyźnie społecznej.

Wśród mechanizmów działań stosowanych najczęściej przez stowarzyszenia agroturystyczne można wskazać następujące: centralistyczny (zwykle wywołany osobowością lidera bądź mało licznego zarządu – 2–3-osobowego), reprezentacyjny (czyli związany z zewnętrznymi aspektami, takimi jak reprezentowanie swojego regionu lub miejscowości na zewnątrz, często narzucony przez inne podmioty, np. gminę), konkurencyjny-zrównoważony, ale i również konkurencyjny-antagonistyczny (czasami widoczny we współpracy z ośrodkami doradztwa rolniczego). Stowarzyszenia agroturystyczne oraz inne podmioty wspierające rozwój agroturystyki mają szeroki wachlarz mechanizmów działań (wyżej zasygnalizowano wybrane), które mogą stosować, jednak faktyczny ich wybór odznacza się raczej umiarkowanym zróżnicowaniem.

Opisanym podmiotom prowadzenie agroturystyki utrudniają bariery prawne, administracyjne, instytucjonalne, gospodarcze, kulturowe i inne, które starają się pokonywać w różny sposób. W działalności tej są więc albo nastawione na przetrwanie, albo na dynamiczne działanie. Jednak duża część właścicieli gospodarstw nie traktuje agroturystyki jako formy działalności gospodarczej (czemu sprzyjają m.in. niekonsekwencje prawne), jest przez nich uznawana raczej za sposób życia niż zarobkowania.

## WAŻNIEJSZE EFEKTY ROZWOJU AGROTURYSTYKI

W świetle definicji encyklopedycznych, *efekt* oznacza wrażenie, wraz ze środkami i sposobami wywołania wrażenia, a także skutek jakiejś przyczyny, rezultat, wynik. Najogólniej efekty można podzielić na ilościowe i jakościowe. Występują one w różnych płaszczyznach działania człowieka, np. przestrzennej, społecznej, gospodarczej czy kulturowej. Występują też w różnych kategoriach, czyli można je rozpatrywać jako pozytywne lub negatywne oraz w dwóch obszarach odniesienia, tj. do człowieka oraz do środowiska geograficznego [Wojciechowska 2006].

Spośród wielu możliwości analizowania efektów rozwoju agroturystyki istotne jest skupienie uwagi na tendencjach ilościowych. W tym zakresie uwidaczniają się trzy główne cechy:

1. Od początku rozwoju agroturystyki obserwuje się w skali kraju tendencję wzrostową liczby gospodarstw agroturystycznych oraz miejsc noclegowych. W 1996 r. było w Polsce 1996 gospodarstw rolnych przyjmujących turystów, które oferowały im 15 653 miejsc noclegowych [Raport 1997], natomiast w 2007 r. miejsc noclegowych w kwaterach agroturystycznych było ponad 87 tys., a obiektów ok. 8,8 tys. [Klembowska, Nowaczyk 2008].
2. W skali lokalnej, ale także regionalnej agroturystyka silniej podlega fluktuacjom ilościowym. Tutaj obserwuje się dużą zmienność zarówno w liczbie gospodarstw agroturystycznych oraz miejsc noclegowych, jak i stowarzyszeń agroturystycznych. W ciągu roku wielu z nich ubywa, ale też dużo powstaje nowych. W rezultacie występuje efekt wzrostowy w skali kraju, jednak w mniejszej jednostce obszarowej, jak gmina czy nawet region, w ciągu roku zachodzą znaczne zmiany liczebne oraz przestrzenne.
3. Rzeczywiste ustalenie liczby działających w kraju gospodarstw agroturystycznych oraz stowarzyszeń jak na razie okazuje się trudnym zadaniem. Przyczyną takiej sytuacji jest brak jednego wiarygodnego źródła oficjalnych statystyk dotyczących gospodarstw agroturystycznych, a zatem prowadzenia ich ogólnokrajowej ewidencji. GUS podjął ją w 1998 r. i prowadził niestety tylko do 2001 r. Do źródeł uzyskiwania danych należą: ośrodki doradztwa rolniczego, stowarzyszenia agroturystyczne, Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” (PFTW), Instytut Turystyki, a także regionalne organizacje turystyczne. Źródeł tych jest wiele i prezentują one różne informacje, często mocno odmienne w zakresie danych liczbowych, a także metodyki ich zbierania dla tej samej jednostki czasowej i obszarowej. Po prawie dwudziestu latach rozwijania agroturystyki w dalszym ciągu w skali kraju niemożliwe jest oszacowanie jej liczbowego stanu.

Mimo nieścisłości w danych statystycznych, trzeba stwierdzić, że w płaszczyźnie podaży agroturystyka w Polsce przeszła żywiołowy rozwój, który w dużej części należy uznać za sukces jej pomysłodawców i organizatorów. Sukces ten zawiera się przede wszystkim w wypracowaniu oferty agroturystycznej oraz powstaniu samorządu agroturystycznego, który zabiega o dalszy jej rozwój.

Rozwój oferty agroturystycznej w kraju postępował dość spontanicznie, trochę na zasadzie prób i błędów, ale ze świadomością, że bez modyfikacji gospodarstwa i jego dostosowywania do oczekiwań urlopowiczów nie osiągnie się zamierzonych zysków. W przestrzeni kraju ofertę agroturystyczną różnicują głównie walory przyrodnicze i kulturowe danego regionu, mniej umiejętności lub uprawnienia posiadane przez właścicieli gospodarstw agroturystycznych bądź członków ich rodzin. To powoduje, że oferta w zakresie rodzaju proponowanych usług, atrakcji, a także stopnia kategoryzacji jest dość jednolita, zarówno w gminie, jak i regionie. Jest przez to mało konkurencyjna. Oryginalna oferta wyspecjalizowana, zwłaszcza podkreślająca atrybuty wiejskości, stanowi wyraźną mniejszość. Uwzględniając jednak czas działania agroturystyki w naszym kraju, trzeba uznać jej jakościowy rezultat za całkiem dobry. W porównaniu z ofertą zachodnioeuropejską ma własną specyfikę, na którą składają się naturalne środowisko przyrodnicze wsi oraz kulturowy tradycjonalizm. Specyfiką polskiej agroturystyki jest to, że przenika ona do „świata” miejscowej ludności i do „świata” wczasowiczów, a obydwa te „światy”

przenikają się wzajemnie. Nie izolują się od siebie ani nie rozgraniczają, stąd razem czynią wieś przedmiotem raczej stylu bycia niż komercjalizacji.

Sukcesem polskiej agroturystyki jest dość szybkie wykrystalizowanie się branżowego samorządu. W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że stowarzyszenia po 1989 r. były w naszym kraju nowym elementem życia społeczno-gospodarczego, wprowadzającym do niego samorządność, która w okresie państwa socjalistycznego miała zupełnie inne wymiary. Stąd społeczeństwo musiało uczyć się od podstaw zrozumienia roli stowarzyszeń, a także zasad ich funkcjonowania. Tym bardziej musieli się tego uczyć właściciele gospodarstw agroturystycznych, którzy stopniowo przekonywali się (często za namową ośrodków doradztwa rolniczego lub innych instytucji), że w prowadzeniu gospodarstwa istotne jest nie tylko doradztwo, ale także wymiana doświadczeń, a co za tym idzie – możliwość kształtowania agroturystyki. Sposobności ku temu mogła im dostarczyć wspólna praca, na zasadzie dobrowolności uczestniczenia w niej, najlepiej w lokalnych organizacjach i wyraźnie tematycznych.

Pierwszą działającą na tym polu była izba rolniczo-turystyczna (tj. Suwalska Izba Rolniczo-Turystyczna, od 1991 r.). W tym samym roku podjęły się również działań z zakresu agroturystyki na forum swoich regionów niektóre – dopiero powstałe – związki turystyczne (np. Turystyczny Związek Gmin Świętokrzyskich, od 1991 r.). Stowarzyszenia ukierunkowane wyłącznie na agroturystykę, podkreślające w nazwie własnej ten cel działania, czyli stowarzyszenia agroturystyczne, zaczęły zawiązywać się później, bo od 1993 r. (Gdańskie Stowarzyszenie Agroturystyki oraz Warmińsko-Mazurskie Stowarzyszenie Agroturystyczne). W 1996 r. powstała PFTW, jako krajowe przedstawicielstwo organizacji zajmujących się agroturystyką. O jej działalności i sukcesach można wyczytać ze strony internetowej, którą posiada i która jest profesjonalnie prowadzona.

Rezultaty działalności ogólnokrajowej federacji i stowarzyszeń można mierzyć różnymi miernikami. Jednak niektóre z nich są szczególnie wymowne, np. to, że jedynie 10% właścicieli z ogółu działających gospodarstw agroturystycznych w kraju „czuje potrzebę” wstępowania do stowarzyszeń [Platte 2003]. Ogromna większość funkcjonuje więc poza samorządem agroturystycznym (rozumianym jako struktura lokalnych i regionalnych organizacji agroturystycznych z krajowym ich przedstawicielstwem). Kolejnym miernikiem może być liczba gospodarstw agroturystycznych poddających się kategoryzacji – w skali kraju jest ona mało zadowalająca. W 2002 r. jedynie co czwarte gospodarstwo zrzeszone w PFTW było skategoryzowane, a w 2008 r. nastąpił czterokrotny spadek liczby skategoryzowanych gospodarstw (zaledwie 163). Przy wzrastającej liczbie gospodarstw agroturystycznych w kraju drastycznie malejąca liczba gospodarstw posiadających (dobrowolną) kategoryzację wskazuje na niepokojący symptom. Być może wynika on z potrzeby modyfikacji przez samorząd agroturystyki zasad kategoryzacji (funkcjonującej już od 13 lat), a więc innego na nią spojrzenia czy zastosowania nowych uregulowań prawnych<sup>4</sup>.

Zamykając rozważania w zakresie efektów rozwoju agroturystyki w naszym kraju trzeba podkreślić, że duża liczba czynników decydujących o jej rozwoju oraz ich częsta zmienność w czasie są charakterystyczne dla nowych i młodych zjawisk w turystyce.

---

<sup>4</sup>Przykładem propozycji zmian w dotychczasowej kategoryzacji może być opracowanie M. Jalinika [2009].



Agroturystykę w Polsce można więc uznać za nową formę turystyki, która w stosunkowo krótkim okresie swojego rozwoju wykształciła podaż i popyt oraz wpisała się w krajowy system organizacji turystyki.

## PODSUMOWANIE

Rozwój polskiej agroturystyki zawiera się w dwóch paradygmatach. Ten pierwszy odnosi się do lat 90. i można go nazwać starym lub egzogenicznym, drugi zaś kształtuje się obecnie, czyli po 2000 r., i można go nazwać nowym lub endogenicznym.

**Stary paradygmat** charakteryzuje się tym, że rozwój agroturystyki był inspirowany doświadczeniami zdobytymi w innych krajach, przekazywanymi na kursach, szkoleniach lub wymianach zagranicznych. Pierwszy impuls i wsparcie, zarówno merytoryczne, organizacyjne, jak i finansowe, przyszły z zewnątrz. Ich głównym beneficjentem były instytucje państwowe, które następnie inspirowały i wspomagały rozwój wśród rolników, którzy pomysł ten także odbierali jako impuls zewnętrzny. Czynniki egzogenne w tym paradygmacie odegrały więc największą rolę.

W okresie tym, po trudach przekonywania do nowej idei, nastąpił stopniowy rozwój, który szybko przekształcił się w dość żywiołowy zarówno co do ilości, jak i jakości. Do tego okazał się w dużym stopniu procesem, w którym jego najważniejsi „aktorzy” (czyli kwaterodawcy i stowarzyszenia) oczekiwali raczej ciągłych wzorców postępowania, byli nastawieni głównie na branie i odwzorowywanie. W przestrzeni kraju ta „inspirowana” agroturystyka (czyli gospodarstwa agroturystyczne i stowarzyszenia) pojawiała się w różnych miejscach niczym „lokomotywa” jeżdżąca bezplanowo, pociągająca za sobą inne „wagoniki”, licznie gubiąc je po drodze.

Po obiecującym starcie, przy gasnących programach pomocowych, a jeszcze niewchodzących funduszach strukturalnych ze strony Unii Europejskiej, pojawiły się nowe bariery. Były one związane przede wszystkim z konkurencyjnością innych podmiotów działających w turystyce, z rosnącymi wymaganiami turystów, z jakością oferty czy koniecznymi nakładami finansowymi. Te i inne bariery zaczęły być przyczyną poszukiwania nowego wzorca rozwoju przez najwytrwalszych, z najdłuższym i największym bagażem własnych doświadczeń.

U podstaw **nowego paradygmatu** leży dążność do pokonywania barier z dwu stron, tzn. przez kwaterodawcę oraz wszystkie inne podmioty wspierające, zarówno z własnego terenu, jak i z poziomu kraju. Ma być to proces ciągłego dopasowywania się do zmieniającej się rzeczywistości, do jej zmian zewnętrznych i wewnętrznych, oparty więc na czynnikach endogenicznych. Zakłada się, że ma to być kreatywny proces, nastawiony na poszukiwanie właściwych rozwiązań, oparty na profesjonalnej edukacji, dążący do opracowania systemu prawnopodatkowego, gdzie jakość oferty będzie wyznacznikiem rozwoju. Głównym założeniem tego paradygmatu powinno być traktowanie wsi jako przestrzeni przyszłości dla tych, którzy tam mieszkają i dla przybywających do niej na wypoczynek.

Uznając, że agroturystyka jest „trzonem” w bogactwie odcieni form turystyki na terenach wiejskich, należy mieć świadomość, że trzeba jeszcze wiele zrobić, aby nie stała się ona „odłamem ubocznym”, który wyrósł w wyniku określonych mechanizmów spo-

lecznych. Osiągnięte sukcesy, ale także i poniesione porażki powinny być źródłem do formułowania nowych pomysłów dalszego jej rozwoju.

## PIŚMIENNICTWO

- Alejski W., 1999. Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku, Wyd. ALBIS, Kraków.
- Jaliniak M., 2009, Propozycje zmian w kategoryzacji gospodarstw agroturystycznych. *Wież i Rolnictwo*, nr 3.
- Jansen-Verbeke M., 1990. Znaczenie turystyki na terenach wiejskich w Europie. *Problemy Turystyki*, nr 1/2.
- Klembowska D., Nowaczyk J., 2008. Baza noclegowa w gospodarstwach agroturystycznych w Polsce, [w:] *Ekonomiczne i społeczne aspekty rozwoju turystyki wiejskiej*, red. nauk. I. Sikorska-Wolak, Wyd. SGGW, Warszawa.
- Kmita E., 1999. Polsko-niemiecka współpraca w dziedzinie agroturystyki w latach 1992–1998. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 1.
- Platte M., 2003. Dziesięć lat Warmińsko-Mazurskiego Stowarzyszenia Agroturystycznego. *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie*, z. 90.
- Raport o stanie wiejskiej bazy noclegowej w Polsce, opracowany w 1997 r. w ramach projektu PL.-0310-02-02, *Turystyka Wiejska: Rozwój wiejskiej bazy noclegowej*, program PHARE TOURIN II, DG AGROPROGRESS INTERNATIONAL AL. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Kraków.
- Wilkin J., 2000. Struktura wsi i rolnictwa – Polska a kraje Unii Europejskiej, [w:] *Chłop, rolnik, farmer? Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej – nadzieje i obawy polskiej wsi*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Wojciechowska J., 2006. Bilans efektów rozwoju agroturystyki. An evaluation of the effects of agro-tourism development, *Turyzm*, t. 16, z. 2.
- Wojciechowska J., 2009. Procesy i uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

## AGRITOURISM AS A MANIFESTATION OF POLISH TOURISM

**Abstract.** The aim of the article is to show that agritourism is a particular manifestation of Polish tourism in rural areas, which has been developing part of market economy since 1989. Firstly the author attempts to explain why agritourism can be regarded as a manifestation and then to describe it. Therefore she discusses the features of Polish agritourism and next the role of the factors which generate it, as well as development consequences. It is stated that agritourism in Poland, both as a term and a type of tourism, is a new phenomenon, initiated institutionally at time of political and economic transformation in our country. Thus it is manifested by certain socio-political conditions and mechanisms, which made it a type of tourism that socially developed from scratch, while from the geographical point of view (nature and landscape) it continues the tradition of recreation in rural areas (succession of the recreational function of an area). It is assumed that the process of agritourism development consists in two paradigms: the old one, where exogenic factors were crucial, and the new one, where creativity based on experience is a priority.

**Key words:** Polish agritourism, features of agritourism, agritourism generating factors, paradigms of agritourism development

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 13.09.2010